

Het Waterloo van Jan Campert

Over het leven van dichter-journalist Jan Campert, vooral bekend door zijn gedicht *De Achttien Dooden*, heeft biograaf Hans Renders een boek geschreven: *'Wie weet slaag ik in de dood'*. Renders gaat mee naar Brabant en reconstrueert de dag waarop Jan Campert door de Duitsers werd opgepakt. Campert overleefde de oorlog niet.

door Maarten Moll

BIOGRAFIE

Tijdens de laatste kilometers voor Breda wil biograaf Hans Renders twee misverstanden uit de wereld helpen. Jan Campert zat niet in de gevangenis toen hij het beroemde gedicht *De Achttien Dooden* schreef. En hij is in het vernietigingskamp Neuengamme niet gefusilleerd.

"Jan Campert had gevangeniservaring", zegt Renders. "In de jaren dertig heeft hij een kortstondige liefdesrelatie met schrijfster Willy Corsari gehad. Terwijl hij nog met Joekie Broedele, de moeder van Remco Campert, was getrouwd, trok hij in bij Corsari."

"Toen het ook met Corsari misging, verliet Campert haar huis en begon een ongeordend bestaan te leiden. Hij kon als journalist zonder vaste betrekking de touwtjes maar moeilijk aan elkaar knopen. Tijdens één van de bezoeken aan Willy Corsari deed hij een greep in de doos met tafelzilver."

Natuurlijk eiste Corsari het zilver terug. Toen Campert na twee jaar de kostbare lepels en vorken nog niet had teruggegeven, gaf Corsari hem aan bij de politie. In 1938 moest Campert de gevangenis in. Er kwam uiteindelijk geen zaak van. Na een week was hij weer vrij.

Renders vervolgt: "In 1941 las Campert in de krant dat er vijftien mannen van de verzetsbeweging *De Geuzen* en drie Februari-stakers door de Duitsers waren

gefusilleerd. Hij kende ze geen van allen persoonlijk, maar als dichter met een groot voorstellingsvermogen en een klein beetje ervaring achter de tralies van een Haagse politiecel, heeft hij toen zijn beroemde gedicht *De Achttien Dooden* geschreven."

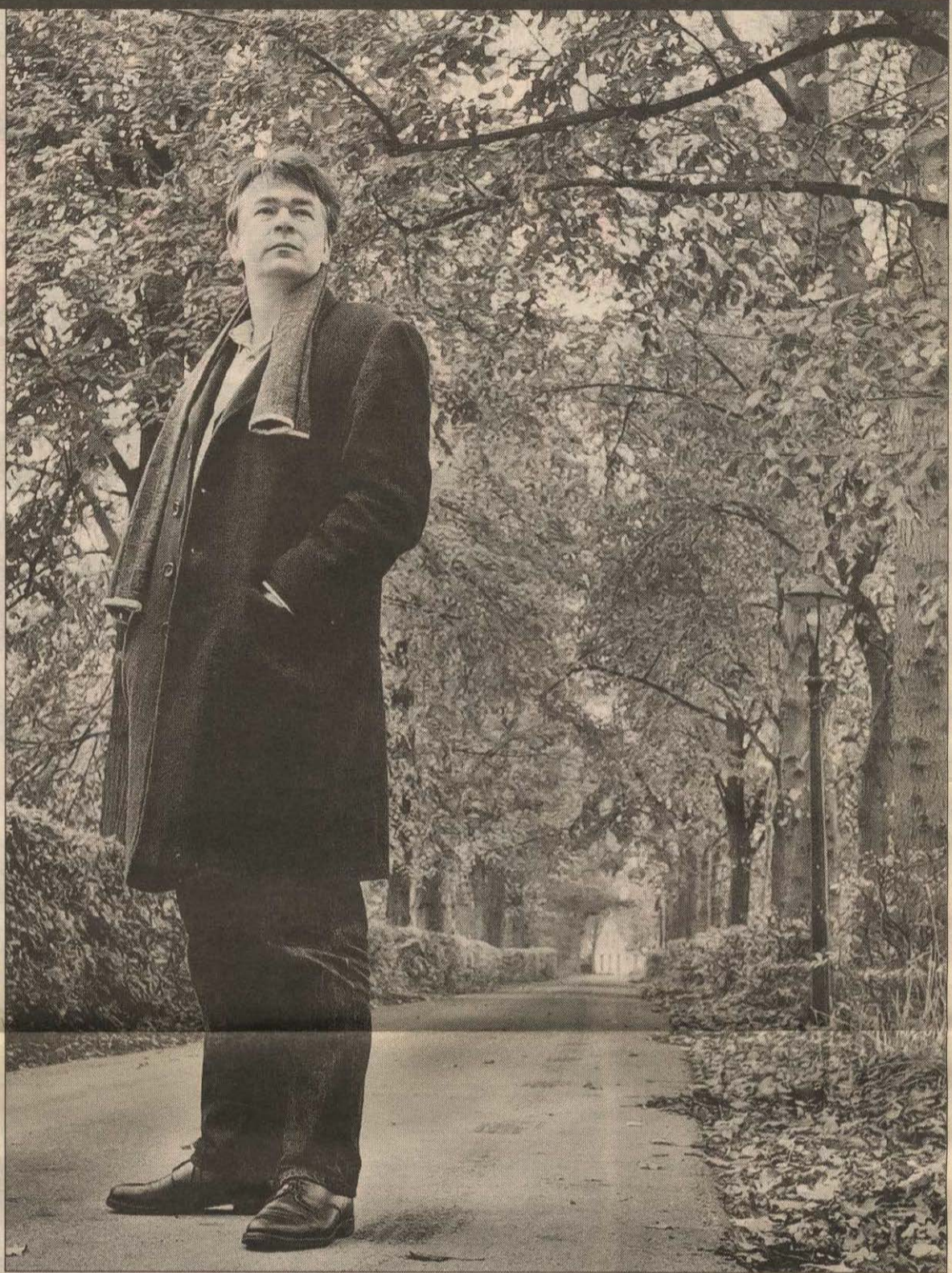
"Het is al met al een markante speling van het lot dat hij een jaar later opnieuw in de gevangenis belandde, en nu voor iets serieuzers dan het tafelzilver van Willy Corsari", zegt Renders.

Campert werd aan de Belgische grens bij Baarle-Nassau gearresteerd op verdenking van hulp aan joden, zo ongeveer het zwaarste misdrijf waarvoor je kon worden gearresteerd. Via de gevangenis van Breda, daarna Vught en het Kamp Amersfoort, werd hij op transport gesteld naar het Duitse vernietigingskamp Neuengamme. "Jan Campert is daar op 12 januari 1943 bezweken. Hij is van uitputting gestorven, en dus niet voor het vuurpeloton gebracht."

Breda

We rijden Breda binnen. Het is het beginpunt van de reconstructie van de dag dat Jan Campert door de Duitsers werd opgepakt. Renders heeft deze dag in *Wie weet slaag ik in de dood* op bijna angstaanjagende manier in kaart gebracht.

In de Kloosterlaan, vlak bij de koepelgevangenis, stappen we uit de auto. Renders staart korte tijd naar de letters die boven een deur in de gevel zijn uitgehakt: *HUIS VAN BEWARING*. "Hier is Jan Campert op 21 juli 1942 naar

binnen gebracht. Om ongeveer half negen 's avonds. Samen met Martien Nijkamp en 'de onbekende jood'."

Het was al eerder bekend dat Campert in Noord-Brabant, samen met de Bredase journalist Martien Nijkamp, met wie hij al vijftien jaar bevriend was, joden over de grens hielp. De vluchtrou-

Biograaf helpt misverstanden uit de wereld

te naar het veilige Zwitserland liep via Brussel.

Maar het is altijd een raadsel geweest wie de jood was die hij op die 21ste op weg naar de vrijheid wilde helpen. In alle processtukken en archiefmateriaal staat hij aangemerkt als 'de onbekende jood'. Renders wilde weten wie hij was.

We lopen terug naar de auto. "Baarle-Nassau is Jan Camperts Waterloo", zegt Renders. "Er zijn de afgelopen zestig jaar veel stukken verschenen over de laatste dagen van Campert. Maar wie hij

probeerde te redden op die juldag in 1942, daar is nooit iemand achter gekomen. Ook Loe de Jong, die er in zijn standaardwerk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* een passage aan heeft gewijd, wist het niet."

"Ik kon deze biografie alleen schrijven, zo voelde ik dat vanaf het begin, als het mij zou lukken die onbekende jood een identiteit te geven. Zijn lot is onlosmakelijk aan dat van Campert vastgeklo-

pen." Renders is in strafdossiers van na de oorlog nagegaan welke officieren, marechaussees, grensbeambten en Scharführers (sergeanten) aan de Belgische grens werkten. Door geluk, toeval en vooral het stug doorwerken van honderden dossiers kwam hij erachter wie er allemaal bij Camperts arrestatie betrokken waren geweest. Maar de man die de grens overgezet moest worden, werd ook daarin consequent 'de onbekende jood' genoemd.

"Ik kwam er na lang speuren achter waar ik de naam van de onbekende jood kon vinden: in het inschrijvingsregister van het huis van bewaring in Breda. Maar elke keer kreeg ik van een directeur, een archivaris of een ambtenaar te horen dat het gevangenisarchief niet voor mij zou opengaan."

"Na een jaar lang elke week te hebben opgebeld en talloze schriftelijke verzoekschriften te hebben ingediend, werden ze waarschijnlijk zo moe van mij, dat ik het arrestantenboek mocht inzien. Stond ik daar met een geüniformeerde archivaris, mijn hart sloeg over van opwinding. En ik vond zijn naam. In een groot zwart inschrijvingsboek. Indrukwekkend door de eenvoud waarmee een paar kale gegevens waren opgeschreven."

De onbekende jood was ingeschreven onder registratienummer 306. Geboren op 13 april 1921, 1,73 meter lang, had zwart haar en bruine ogen en een lang aangezicht. Hij droeg een polshorloge en had 34,89 gulden op zak.

Zijn naam was Frans van Raalte.

Breda-Baarle-Nassau

Van Breda rijden we via Chaam naar Baarle-Nassau. Het is de weg die Campert, Nijkamp en Van Raalte op 21 juli 1942 in een taxi ook hebben afgelegd. Frans van Raalte was een 21-jarige Haagse jongen die zelf vond dat hij er erg joods uitzag. Hij kwam uit een milieu waar men ook al in 1942 in de gaten had wat er met de joden stond te gebeuren. Via was hij in contact met Campert en Nijkamp gekomen. Aan de grens bij Baarle-Nassau wilden ze

De Achttien Dooden

*Een cel is maar twee meter lang
en nauw twee meter breed,
wel kleiner nog is het stuk grond
dat ik nu nog niet weet,
maar waar ik naamloos rusten zal,
mijn makkers bovendien,
wij waren achttien in getal,
geen zal den avond zien.*

Van Raalte in de avond, bij de doorlaatpost op de weg naar Turnhout, naar België smokkelen. De drie gingen met de taxi. Cor Brugel, chauffeur van het Bredase taxibedrijf Peutax, reed hen die avond. Brugel is de dans ont-sprongen, omdat hij aannemelijk kon maken dat hij alleen maar drie passagiers van Breda naar Baarle-Nassau had vervoerd. De Duitsers lieten hem gaan.

In een door hemzelf uitgegeven boekje over zijn tijd als taxi-chauffeur (Taxi, meneer?) beschrijft hij wat in Baarle-Nassau is gebeurd nadat de taxi door een politieagent tot stoppen was gedwongen. 'Een officier van de Sicherheitsdienst die de leiding had, stevende met korte, stijve pasjes op mijn wagen af. Hij bleek verdomd goed op de hoogte te zijn en noemde op barse toon de namen van twee van mijn passagiers, terwijl hij op kortaangebonden en geen tegenspraak duldende toon van de derde vaststelde: "Und du bist ein Jude!" Het was duidelijk verraderswerk.'

Baarle-Nassau

In hotel-restaurant Den Engel in Baarle-Nassau wachten we op Dicky Nijkamp, de dochter van Martien Nijkamp. Zij heeft een proefdruk van het hoofdstuk uit Renders biografie gelezen, waarin haar vader een rol speelt. Zij wil

zien waar haar vader op de dag van zijn arrestatie is geweest. Renders vertelt ondertussen wat er in Baarle-Nassau is gebeurd.

"Iemand, ik kon niet met zekerheid vaststellen wie, moet de SD hebben verteld dat op de avond van de 21ste juli een zogenoemd 'jodentransport' zou plaatsvinden. De chef van de Bredase SD-

'Daar stond de auto van Stöwsand te wachten'

post Willy Stöwsand en de SD-agent A.E.E. Rosener hadden hun auto die avond op de Markt van Baarle-Nassau geparkeerd en wachtten op de auto met Campert, Nijkamp en Van Raalte. De drie zijn met open ogen in de val gelopen."

Renders wijst naar buiten, naar het aan de overkant'gelegen café op de hoek. "Jaan van Loon, de contactpersoon in Baarle-Nassau, en de man die Campert en Nijkamp meehielp joden over de grens te zetten, zag op die noodlottige avond vanuit café Het wa-

pen van Nassau de auto met de wachtende Stöwsand en Rosener op de Markt staan. Van Loon belde direct vanuit het café met het huis van Nijkamp in Breda. He-las. Maria, Nijkamps vrouw, vertelde dat ze al onderweg waren." Renders zwijgt even. Hij kijkt even Den Engel rond. Hier zat hij in 2002 om research te plegen. "Hier hoorde ik dat Chat van Loon, de broer van Jaan, een ongelooflijk bange man was. Toch was hij een onmisbare schakel in het helpen van joden."

"Chat gaf berichten over joden-transporten door aan zijn broer zonder dat hij het wist. Campert, of Nijkamp, had hem opgebeld met de mededeling dat er één 'mand met kippen' zou worden gebracht en of hij dat aan zijn broer, die geen telefoon had, wilde doorgeven."

"De broers waren kippenhandela-ren. Dergelijke mededelingen waren heel gewoon en Chat heeft nooit geweten dat het hier een code betrof voor joden, die over de grens zouden worden gebracht."

Waarom?

Een vraag die Renders ook moest beantwoorden, was waarom Campert joden heeft geholpen. "Campert was journalist en hij wist wat er speelde. Tegelijkertijd was hij door zijn ongeordende leven

een scharrelaar met een eeuwig geldgebrek geworden. Voordat de oorlog uitbrak, was hij gemakkelijk te paaien om voor het geld in rare, rechts georiënteerde blaadjes te schrijven. Tegelijkertijd was hij een onbaatzuchtig mens die, ook als hij zelf armoede had, vaak bezig was om anderen te helpen. Hij richtte een fonds op voor J.C. Bloem of organiseerde een tentoonstelling ten behoeve van kunstenaars in nood, dergelijke dingen."

"Op die manier heeft hij ook Frans van Raalte willen helpen. Hij was blij iets te kunnen doen en tegelijkertijd heeft hij er een beloning voor gevraagd. Hij heeft zich waarschijnlijk ook niet gerealiseerd hoe ernstig zijn vergrijp in de ogen van de nazi's was."

Dicky Nijkamp is gearriveerd. Renders laat haar onbekende foto's van haar vader zien. Na een tijdje geeft ze de foto's terug en zegt: "Ik heb altijd gedacht dat hij groter was". Ook is ze er altijd vrij zeker van geweest dat haar vader in Den Engel is gearresteerd. Ricky vertelt dat ze haar vader nooit heeft gekend. "Ik heb mijn vader zelfs nooit gezien, maar mijn vader mij wel. Mijn moeder heeft me een keer op haar arm meegenomen, toen we hem in de gevangenis gingen bezoeken. Ik ben op 27 juni 1942 geboren. Mijn vader is nog geen

maand later gearresteerd en niet meer uit de oorlog teruggekeerd. Mijn moeder heeft mij nooit over mijn vader willen vertellen."

We besluiten naar de grens te rijden om te kijken waar Campert en Nijkamp ten minste tweemaal één of meer joden over de grens hebben gebracht. Als we Den Engel verlaten, wijst Renders op een pand aan de overkant: Linda Mode. De kledingwinkel was vroeger smokkelaarskroeg Den Punge-jaar. Voor die kroeg is de taxi van Cor Brugel aangehouden.

Renders wijst naar rechts. "Daar, voor wat toen het stadhuis was, stond de auto van Stöwsand te wachten."

Dicky blijft lang naar Linda Mode staren.

Als we Baarle-Nassau uitrijden, vertelt Renders over de zelfmoord van Frans van Raalte. "Drie uur na zijn arrestatie heeft Frans van Raalte een capsule cy-aankali uit een kies gepeuterd. Hij heeft de capsule kapotgebeten en zichzelf zo van het leven beroofd. Campert en Nijkamp zijn naar Vught en Amersfoort gebracht, en daarna op transport gesteld naar Neuengamme. Ook Martien Nijkamp is daar in januari 1943 gestorven."

Hans Renders: Wie weet slaag ik in de dood. Biografie van Jan Campert. De Bezige Bij, 27,50 euro